

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

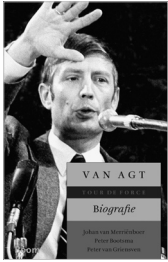
Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Johan van Merriënboer, Peter Bootsma en Peter van Griensven
Van Agt, Biografie, Tour de Force

Uitgeverij Boom | 2008 | 640 pp. | Gebonden € 35,00 ISBN 9789085065463 |
 Paperback € 25,00 | ISBN 9789085065562

De tijden veranderen, Van Agt niet

door *Co Welgraven*

Boekenrecensent bij Trouw.

Een biografie is als een straatnaam: je krijgt haar pas als je je verdienstelijk hebt gemaakt, en ook pas na ommekomst van het aardse bestaan. Dit was vroeger althans de regel. Sem Dresden schrijft in zijn standaardwerk *Over de biografie*: 'In verreweg de meeste biografieën is de beschreven held dood en vrijwel allen die zich theoretisch met dit genre hebben beziggehouden zijn ook de opvatting toegedaan dat alleen over een dode een goede biografie geschreven kan worden.' Het leven is voltooid, er zijn geen veranderingen meer mogelijk, pas dan kan een biograaf onbevangen en met een bezonnen oordeel over een persoon schrijven.

Deze lijn wordt steeds vaker verlaten. Zo verscheen in 2001 een biografie van Piet de Jong, minister-president van 1967-1971 en inmiddels 93 jaar oud (medeauteur: Johan van Merriënboer), en van enkele andere nog levende (vice-)premiers en gewezen ministers zijn biografieën in voorbereiding. En nu is er dan de biografie van Dries van Agt, de eerste CDA-leider en van 1977 tot 1982

minister-president van drie kabinetten, in wisselende politieke samenstelling. Hoewel de ouderdom vat op hem heeft gekregen, maakt de CDA'er een vitale indruk, bleek bij de presentatie van het boek waaraan hij zelf via tientallen gesprekken met de auteurs ruimhartig heeft meegewerkt, zonder het eindproduct voor zijn rekening te nemen. Dit is bewust nagelaten, aldus Van Agt, want een niet-geautoriseerde biografie is volgens hem per definitie betrouwbaarder (want onafhankelijker) dan een geautoriseerde.

De biografie bestaat voor ruwweg 90 procent uit het politieke leven van Van Agt, waarvan in oktober 1982 voor de buitenwacht vrij plotseling een eind kwam. Aan zijn jeugd en de eerste stappen in zijn carrière wordt kort maar voldoende aandacht besteed, net als aan zijn loopbaan na het premierschap — daaruit blijkt overigens dat hij zich als commissaris van de Koningin in Noord-Brabant stierlijk heeft verveeld. Het boek behandelt dus grotendeels een afgeronde periode (1971-1982) die al ruim een kwarteeuw achter ons ligt — dat maakt een onbevangen blik en bezonnen oordeel heel wel mogelijk.

Het boek is geschreven door maar liefst drie biografen, allen verbonden aan het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis

van de Radboud Universiteit in Nijmegen. Het is de universiteit waaraan Van Agt zelf heeft gestudeerd (rechten) en waar hij hoogleraar strafrecht was toen de KVP-top hem in 1971 naar Den Haag haalde. Dat de biografen en gebiografeerde uit hetzelfde nest komen, betekent zeker niet dat er sprake is van een

De auteurs nuanceren het beeld dat Van Agt in zijn denken is opgeschoven van gematigd progressief tot conservatief

hagiografie, integendeel, het boek bewaart voldoende afstand jegens zijn onderwerp.

In de biografie, deels thematisch en deels chronologisch opgebouwd, vallen twee zaken op: ten eerste nuanceren de auteurs het beeld (gekoesterd door zijn politieke opponenten) dat Van Agt in zijn denken is opgeschoven van gematigd progressief tot conservatief – welbeschouwd is er sprake van een redelijk consistente lijn; en ten tweede ruimen zij veel pagina's in voor de strijd die de CDA'er heeft geleverd met de PvdA (en haar voorman Joop den Uyl). Die strijd heeft Van Agt getekend; hij is ook van grote invloed geweest op het verloop van de parlementaire geschiedenis in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw.

De man die in juli 1971 minister van justitie werd in het kabinet-Biesheuvel, was een progressieve jurist die op de linkerflank van de KVP stond. Van Agt was de linksbuiten in deze coalitie van de drie christendemocratische partijen KVP, ARP en CHU (die toen nog gescheiden optrokken), VVD en DS'70. Zeker op het terrein van de zedelijkheidswetgeving hield de bewindsman er verlichte ideeën op na; dat was al gebleken bij de samen-

stelling van het KVP-verkiezingsprogramma, waarbij Van Agt betrokken was geweest. Ook op het gebied van detentie zou je de minister progressief kunnen noemen. Levenslange gevangenisstraf was in zijn ogen zinloos. Hij voelde zich in zijn vakgebied aangetrokken tot de Coornhertliga, de vereniging van strafrechthervormers.

Al met al kon Van Agt eind 1972, toen een crisis een voortijdig einde maakte aan het kabinet-Biesheuvel, in linkse kringen een potje breken. Tijdens het kabinet-Den Uyl, waarin Van Agt naast minister van justitie ook vice-premier en dus aanvoerder van het christendemocratische smaldeel was, kanteelde het beeld: de progressieve jurist kreeg een steeds rechtser imago. Voor een belangrijk deel was dat toe te schrijven aan de veranderde politieke omgeving: de linksbuiten van het centrumrechtse kabinet-Biesheuvel werd bijna automatisch de rechtsbinnen van het kabinet-Den Uyl, volgens velen het meest linkse kabinet dat Nederland ooit heeft gehad. Maar Van Agt leek inhoudelijk ook op te schuiven naar de rechterflank: van zijn verlichte ideeën hoorde je niet zoveel meer, hij trad juist naar voren met standpunten die je destijds eerder als behoudend zou bestempelen. De minister manifesteerde zich vooral in de abortusdiscussie. Van Agt kwam in heftig conflict met PvdA-minister van volksgezondheid Irene Vorrink over zijn voorgenomen sluiting van de Bloemenhovekliniek in Heemstede, die late abortussen uitvoerde. Op dit punt leed hij trouwens een nederlaag.

Van Agt verbruide het helemaal bij de linkse kerk met zijn oproep tot een ethisch reveil, waaraan Nederland in zijn ogen behoefte had. De term zou anno 2008 wellicht worden gezien als een waardevolle poging de hufterigheid te lijf te gaan, maar het pleidooi werd in de jaren zeventig beschouwd als een ongeoorloofde vorm van fatsoensrakerij. 'Het riekte naar re-

B
O
E
K
E
N

actionair conservatisme, naar restauratie van opvattingen die men in de jaren zestig opgelucht overboord had gegooid', aldus de drie schrijvers. Het ethisch reveil zou de lijfspreuk van Van Agt en het devies van het cda worden.

Na de Bloemenhovekwestie nam Van Agt een andere rol op zich, hij remde de hervormingsdrift van Den Uyl en de zijnen af, zoals de invoering van de vermogensaanwasdeling, de wet op de ondernemingsraden en de grondpolitiek, waarover het kabinet uiteindelijk zou vallen. Ook deze verdragende rol van Van Agt viel slecht in het progressieve kamp. Uiteindelijk ging hij eind 1977 in zee met de vvd, voor links het zoveelste bewijs dat de cda'er naar rechts was opgeschoven.

Was dat nou ook zo? Zijn biografen spreken tegen dat Van Agt als een blad aan de boom is omgedraaid. Niet hij veranderde, maar de omstandigheden. Onderzoek alles en behoud het goede, was altijd zijn motto. In het strafrecht bleef hij vooruitstrevend. In de abortuskwestie werd Van Agt evenmin van de ene op de andere dag reactionair — 'dat is hij nooit geworden. Het abortusbeleid was en bleef ruim — zeker in de Europese context — en het uitgangspunt van de minister was redelijk consistent.' Ook op dit punt veranderden de omstandigheden, niet de politicus: 'Hij was niet opgeschoven, maar Bloemenhove.'

Begin deze eeuw plakte de burger Van Agt zich de geuzennaam conservatief op. Hij was lid van het comité van aanbeveling van de Edmund Burke Stichting, een platform voor het verkondigen van conservatieve ideeën. Was hij uiteindelijk dan toch opgeschoven? Maar ook hier brengen de biografen een nuance-ring aan. Op heel wat terreinen is bij Van Agt van conservatisme helemaal geen sprake: Europese Grondwet, ontwikkelingssamenwerking, milieubeleid, de oorlog in Irak en de kwestie-Palestina, het onderwerp waarop

hij zich de laatste jaren vooral profileert.

Het tweede springende punt in de biografie — dat met het vorige nauw samenhangt — is de moeizame relatie van Van Agt met progressief Nederland. De politicus is vanwege zijn veronderstelde rechtse standpunten, zijn ethisch reveil, het air van non-politicus (dixit Den Uyl) dat hij had, en zijn soms weinig daadkrachtig optreden, beschimpt en gevierendeeld. Dat gebeurde niet alleen ten tijde van het rechtse kabinet-Van Agt/Wiegel, maar ook, en misschien wel vooral tijdens het kabinet-Den Uyl, dat opvallend genoeg nooit kabinet-Den Uyl/Van Agt wordt genoemd. Het dieptepunt was wel het tweede debat in de Tweede Kamer, februari 1977, over de zaak-Menten, de van oorlogsmisdaden verdachte kunsthandelaar uit Blaricum. Daarin viel de uiterst scherpe kritiek op van PvdA-woordvoerder Aad Kosto, die de kwestie veel breder trok en Van Agt hekelde vanwege diens vermeende afkeer van de politiek. In feite zegde de PvdA, coalitiegenoot van de christendemocraten, het vertrouwen in Van Agt op zonder dat in een motie van afkeuring vast te leggen. De woede in het kersverse cda, waarvan Van Agt net tot eerste lijsttrekker was gekozen, was onpeilbaar. Het gebeuren had een solidariserend effect op de drie confessionele partijen KVP, ARP en CHU, die bezig waren met een fusieproces en die daarbij onder andere de handicap hadden dat de CHU in de oppositie zat. De PvdA dreef ze als het ware bij elkaar. Een maand later struikelde het kabinet-Den Uyl over de grondpolitiek — het is moeilijk om geen verband te zien met het Kamerdebat over de zaak-Menten. Negen maanden later zat er een centrumrechts kabinet; de PvdA, de grote winnaar bij de verkiezingen van mei, had in de ellenlange formatie haar hand totaal overspeeld. Ed van Thijn en Joop den Uyl onderschatten hun tegenspeler Dries van Agt en waren 'buitengewoon

zwakke onderhandelaars', concluderen de samenstellers van dit boek.

In de epiloog vellen de auteurs een positief oordeel over de CDA'er. 'De rol van politiek leider Van Agt bij de uiteindelijke fusie van KVP, ARP en CHU is van historisch belang.' Als lijsttrekker was hij niet de eerste keus, maar hij ontpopte zich als de ideale figuur, die zowel protestantse als katholieke kiezers aansprak. Onder zijn leiding kreeg het kersverse CDA opmerkelijk snel vorm. Hij wist als lijsttrekker de afbrokkeling van de christendemocratie te stoppen.

Van Agt was een goede minister en een goede voorzitter van de ministerraad. Hij gaf als premier zijn ministers veel ruimte, vooral vice-premier Wiegel ('Hij behandelde hem waarschijnlijk op dezelfde manier als hijzelf door Den Uyl behandeld had willen worden'). Van Agt wist als premier de dissidenten of loyalisten in de CDA-fractie te neutraliseren, legde in die functie gemakkelijk contacten met zijn buitenlandse collega's, die hem waardeerden, had een groot incasseringsvermogen, en was zeldzaam ijdel — dat laatste was een constante in zijn loopbaan.

Wat vooral zal bekijken is, naast Van Agts cruciale rol bij de totstandkoming van het CDA, 'zijn opmerkelijke open stijl', concluderen Johan van Merriënboer, Peter Bootsma en Peter van Griensven. Hij wist op momenten die hem goed uitkwamen — meestal via de tv — het publiek te mobiliseren en achter zijn beleid of optreden te krijgen. Van Agt was daarin buitengewoon handig. Zijn gedrag werd later gekopieerd door échte populistten, schrijven de biografen die met dat accentje aangeven dat de man wiens politieke leven zij hebben beschreven, géén echte populist was.

En wat beklijft van deze biografie? Ze is zondermeer goed geschreven, er is nauwelijks aan af te lezen dat er drie auteurs aan hebben gewerkt, er zijn geen stijlbreuken

aan te wijzen. Hier en daar zijn er wel wat slordigheden in de sfeer van een verkeerd jaartal of een onnodige herhaling van iets dat twee bladzijden eerder uitvoerig is uitgelegd, maar die doen aan de kwaliteit geen afbreuk. Het betoog wordt regelmatig opgevrolijkt door sappige anekdotes, zoals het plannetje van koningin Juliana om bij haar abdicatie alle gedetineerden een slagroomtaart te bezorgen, en het satanische genoegen van prins (en piloot) Bernhard toen Den Uyl op het nippertje het vliegtuig miste dat hem naar de uitvaart van de Joegoslavische president Tito zou vervoeren. Dat Van Agt decennia later de gelegenheid krijgt een toelichting te geven op wat er in de jaren zeventig en begin jaren tachtig in Den Haag gebeurde en zijn rol daarin (net als andere hoofdrolspelers uit die tijd trouwens), verstevigt het boek.

Er zijn ook minpuntjes. Voor wie als krantenlezer of kijker naar Den Haag Vandaag de politieke carrière van Van Agt heeft gevolgd, bevat de biografie nauwelijks nieuws. Dat is trouwens amper een verwijt aan het drietal — misschien leven wij in Nederland wel in zo'n open maatschappij dat we alles al weten over werk en leven van een minister-president en/of een partijleider.

Maar in dit verband is het wel jammer dat de biografen in hun epiloog niet wat dieper ingaan op de betekenis die Van Agt als premier heeft gehad, zeker ook afgezet tegen zijn voorganger Joop den Uyl en zijn opvolger Ruud Lubbers, beiden tegenstrevers van Van Agt. Wat mag en moet je in Nederland van een minister-president verwachten, en heeft Van Agt daaraan voldaan? Hoe trof hij het land aan, en hoe heeft hij het achtergelaten? Door dit soort vragen te beantwoorden had de biografie aan kracht en inhoud kunnen winnen. Maar door de kundige wijze waarop het leven van de partijpoliticus Van Agt is beschreven, is dit boek van betekenis voor de parlementaire geschiedschrijving.